גיליון
עומק הפשט
בירורי הלכה ופסקי דין אקטואלים, מפי גדולי ופוסקי הדור שליט"א

הילכתא
לדעת לחיות כהלכה

גיליון מס' 535

בס"ד, יום ג' פרשת תולדות, ל' חשון תשפ"ז

נושא הגיליון

זימון על הכוס

עַל כּוֹס יַיִן מָלֵא כְּבִרְכַּת ה'

כוס של ברכה: בהמשך לסדרת הגיליונות בעניין זימון כהלכה, נדון בגיליון שלפנינו (מספר 535) בנושא "זימון על הכוס". האם ברכת המזון טעונה כוס, מה הדין ביחיד, בשלשה ובעשרה?

האם יש חיוב גמור לזמן על הכוס, או שאינו אלא מצוה מן המובחר, ומה הטעם שבזמננו רבים אינם נוהגים לברך על הכוס?

עוד נדון, על איזה משקה מברכים, האם דווקא על יין או שאפשר גם על חמר מדינה, ומה נחשב חמר מדינה בזמננו?

להרחבה בנושאים קרובים ראה בגיליון 350 "שיעור יין לארבע כוסות", ובגיליון 351 "משך שתיית כוס של ברכה".

1. האם בהמ"ז טעונה כוס?

מחלוקת תנאים: מבואר **בגמ'** (ברכות דף נא. נב.) שנחלקו תנאים האם ברכת המזון טעונה כוס, ונחלקו הראשונים כיצד לפסוק להלכה.

בגמרא (פסחים דף קה:) שנינו שהנכנס לביתו במוצאי שבת ואין לו אלא כוס אחד, מניחו עד לאחר המזון, ואומר עליו ברכת המזון ומסדר עליו את ברכות ההבדלה. ומדייקת הגמרא מכאן שברכה טעונה כוס.

ובמשנה (פסחים דף קיז:) שנינו, מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו. **ובגמ'** מבואר, אמר רב חנן לרבא, שמע מינה ברכת המזון טעונה כוס. והשיבו רבא, ארבע כוסות תיקנו רבנן דרך חירות, וכיון שכבר יש כאן כוס יעשה בו מצוה. וביאר **הרשב"ם** (שם) שאין הכוס בא בשביל ברכת המזון, ובשאר ימות השנה

דבר העורך

טוֹב עַיִן הוּא "יְבָרֵךְ"

מעלת כוס של ברכה: כתוב **בפסוק** (בראשית פרק יח פסוק ט) שהמלאכים שאלו את אברהם אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ. **ובגמ'** (בבא מציעא דף פז.) אמר רבי יוסי ברבי חנינא, שהיה זה כדי לשגר לה כוס של ברכה. וכתב **בשפתי חכמים** (בראשית פרק יח פסוק ט), שעיקר המצוה שתשתה מאותו כוס שבירכו עליו.

וכתב **המהרש"א** (חידושי אגדות ברכות דף נא:) שמסתמא שתה אברהם עם המלאכים כוס של ברכה, כמנהג רב נחמן, כמסופר **בגמ'** (ברכות דף נא:) שרב נחמן ביקש מעולא האורח שישגר כוס של ברכה לילתא אשתו של רב נחמן, וכאשר לא שלח הקפידה ילתא, עד ששברה בכעסה ארבע מאות כדי יין.

ועניינה של מעלה זו, ביאר בעל **הנתיבות** (נחלת יעקב אמת ליעקב דרשות מהר"י מליסא פרשת ראה) על פי מאמר **הגמ'** (סוטה דף לח:) "אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין, **שנאמר** (משלי פרק כב פסוק ט) טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ, אל תקרי יְבֹרָךְ אלא יְבָרֵךְ". אף הנותן צדקה בשביל עצמו מתברך, אבל להיות צינור שהשפע עובר דרכו לאחרים אינו זוכה אלא טוב עין, הנותן מתוך רחמנות על העני.

ומבואר **בגמרא** (פסחים דף קיט:) שבסעודה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבוא נותנים כוס של ברכה לאברהם, ליצחק, ליעקב, למשה וליהושע, וכל אחד מהם נמנע מלברך, עד שנותנים אותו לדוד והוא אומר אני אברך ולי נאה לברך, **שנאמר** (תהלים פרק קטז פסוק יג) כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא. וביאר הנתיבות על פי דברי **הרמב"ם** שכוס של ברכה הוא השפע, ולכן אמרו שאין נותנים אותו אלא לטוב עין, שמשפיע ברכה גם לזולתו.

ומעתה נבין ביתר שאת את חשיבות הדינים שיתבארו בגיליון, מתי ובאיזה אופן מברכים על הכוס, ויהי רצון שנזכה לברכת טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ.

בברכת התורה
עקיבא יוסף לוי

אינה צריכה כוס, אלא שבליל הסדר, שקבעו בו ארבע כוסות, מברכים ברכת המזון על אחת מהן.

ובגמרא (ברכות דף נא.) אמר רבי יוחנן, כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים, **שנאמר** (דברים פרק לג פסוק כג) וּמָלֵא בִּרְכַּת ה' יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה. ורבי יוסי ברבי חנינא אומר, זוכה ונוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא. ועל יסוד מאמר זה שרים בליל שבת בסיום הזמר "צור משלו אכלנו" (חיברו פייטן שלא נודע שמו), עַל כּוֹס יַיִן מָלֵא כְּבִרְכַּת ה'.

2. שיטות הראשונים

<u>אפילו ביחיד</u>: דעת **התוספות** (פסחים דף קה: ד"ה שמע מינה ברכה) שברכת המזון טעונה כוס, והביאו בשם **רבינו שלמה ב"ר מאיר ורבי יחיאל** שטעונה כוס אפילו ביחיד, והוסיפו שכן מוכח **במדרש שוחר טוב** (תהלים ג). ומסיימים שהעולם אין נוהגים לברך על הכוס אלא בשלשה.

וכן דעת **רבינו יונה** (ברכות דף לז:), **הרא"ש** (פסחים פרק י סימן יד) **ורבינו ירוחם** (נתיב טז חלק ז דף קמט ע"א) בשם **הבה"ג**, שטעונה כוס אפילו ביחיד. וכן נהג **מהר"ם מרוטנבורג**, כמובא **בהגהות מיימוניות** (הלכות ברכות פרק ז אות ס), וכן פסק **הטור** (סימן קפב).

<u>רק בשלשה</u>: **ההגהות מיימוניות** (שם) מביא בשם **ר"י וה"ר אלחנן** שאין ברכת המזון טעונה כוס אלא בשלשה. וכן מבואר **בזוהר חדש** (מדרש רות הנעלם דף מז.), שהובא **בבית יוסף** (סימן קפב). ומדברי הזוהר, כפי שהעתיקו **המשנה ברורה** (סימן קפב ס"ק טז, מובא בהמשך), משמע יותר מזה, שיחיד לא יברך על הכוס כלל. ועל יסוד זה נהגו המדקדקים לברך ביחיד בלא אחיזת הכוס, כדלהלן.

<u>לא חייבים כוס</u>: **מהגמרא** (פסחים דף קיז:) שהובאה לעיל, הוכיח **הרשב"א** (ברכות דף נב. ד"ה ולענין) שאין ברכת המזון טעונה כוס, שהרי רבא דחה את הראיה מכוס שלישי של ליל הסדר, שאין חיוב הכוס מחמת ברכת המזון, אלא משום דארבע כסי תקינו רבנן, משמע שברכת המזון אינה טעונה כוס. וכתב שכן דעת **הרי"ף** (פסחים דף כו.), שהביא בהלכותיו את דברי רבא.

ולגבי **הגמ'** (פסחים דף קה:), שמדייקת מהברייתא שברכה טעונה כוס, יישב הרשב"א שאין הלכה כאותה ברייתא, אלא כתנא הסובר שאינה טעונה כוס, וכדברי רבא, ולכן לא הביא הרי"ף בהלכותיו אותה ברייתא.

וכן כתב **הרמב"ם** (הלכות ברכות פרק ז הלכה טו) שאין ברכת המזון צריכה יין, ומשמע שאינה טעונה כוס כלל, אפילו בשלשה.

<u>מצוה מן המובחר</u>: כתבו **הר"ן** (על הרי"ף פסחים דף כו. מדפי הרי"ף ד"ה שמעת, ובחידושי הר"ן פסחים דף קה:) **ורבינו מנוח** (הלכות ברכות פרק ז הלכה טו), הובאו **בבית יוסף** (סימן קפב), שגם לסוברים שאין חיוב לברך על הכוס, מכל מקום לכל הדעות מצוה מן המובחר לברך על הכוס. וכן כתב **הרמב"ן** (מלחמות ה' ברכות דף לט. מדפי הרי"ף), שהרי הזכירו חז"ל כוס של ברכה כמה פעמים ועשו לו כמה מעלות טובות, ואם אין בו אפילו מצוה למה הוזכר כלל. וכן פסק **הרמ"א** (סימן קפב סעיף א) בשם **הר"ן**.

3. שיטות הפוסקים

<u>ברכת המזון</u>: **בשולחן ערוך** (סימן קפב סעיף א) הובאו כל שלש השיטות, יש אומרים שברכת המזון טעונה כוס אפילו ביחיד, ולשיטה זו צריך לחזר אחר כוס, ואם מצפה שיהיה לו, ימתין מלאכול, אפילו אם יעבור זמן סעודה אחת. ויש אומרים שרק בשלשה טעונה כוס, ויש אומרים שאינה טעונה כוס כלל. **והרמ"א** הוסיף שמכל מקום מצוה מן המובחר לברך על הכוס.

לדעת **החיי אדם** (כלל מו סעיף ה) ההכרעה להלכה, שבשלשה חייבים לברך על הכוס. ולדעת **הכף החיים** (סימן קפב ס"ק א) מאחר שהשו"ע כתב את השיטה השלישית באחרונה, נראה שכך דעתו להלכה, שאין חיוב כוס אפילו בשלשה.

אולם **המשנה ברורה** (סימן קפב ס"ק ד, טז) כותב שהשולחן ערוך לא הכריע בין הדעות, **והמהרש"ל** (שו"ת סימן כג) **והב"ח** (סימן קפב) החמירו, אבל מנהג העולם להקל כדעה השלישית, שלא לחזר אחר כוס. ומכל מקום כשמזמנים בשלשה ויש בבית יין או חמר מדינה, מצוה מן המובחר לכל הדעות לברך על הכוס. וביחיד, מקילים **כמה אחרונים** וכן מנהג העולם שלא לברך על הכוס כלל.

ולגבי תשעת הימים, שנוהגים בהם שלא לשתות יין, כתב **המשנה ברורה** (סימן תקנא ס"ק עא) שברכת המזון יברך בלא כוס, "כיון דיש פוסקים דאף ג' שאכלו אין צריך כוס, עכ"פ בכהאי גוונא יש לסמוך עלייהו".

<u>יש מדקדקים</u>: כתב **הרמ"א** (סעיף ב), וכן **בשו"ע הרב** (סימן קפב סעיף א), יש מדקדקים, שכשמברכים ביחיד מניחים את הכוס על השולחן ואינם אוחזים אותו בידם, שנכון מנהג זה על דרך הקבלה.

וביאר **המשנה ברורה** (ס"ק טו, טז) שבזה יוצאים ידי כל הדעות. לדעה הראשונה ביחיד טעונה כוס, ומדברי הזוהר משמע שיחיד לא יברך על הכוס, ולכן מברכים כשהכוס מונח לפניהם על השולחן ואינם אוחזים אותו, ובזה מרוויחים את שני הצדדים. מצד ההלכה יוצאים ידי חובת כוס מעיקר הדין, שהרי הכוס מונח לפניו, ואחיזת הכוס בידו אינה אלא למצוה מן המובחר. ומצד הקבלה אין זה נחשב כמברך על הכוס, כיון שאינו אוחזו בידו. ומסיים המשנ"ב, וכהיום מנהג העולם שאין מברכין על הכוס כלל ביחיד.

וכתב **בערוך השולחן** (סימן קפב סעיף א, ג): במדינתינו לא נהגנו בכוס כלל, כי היין וכן שארי משקים ביוקר אצלינו, וכל שתייתינו הוא מים כידוע, וכפי הנראה תפסנו לעיקר כדעה הסוברת שאין צריך כוס, ומכל מקום יש מדקדקים בשבתות וימים טובים כשיש זימון לברך על הכוס אם אפשר להשיג. ובזמן הגמ' כולם בירכו על הכוס, כי היין היה אצלם בזול. לכן במדינות שיין מצוי וזול, ודאי ראוי לכל ירא ה' לברך על הכוס, ובפרט כשיש זימון.

והאגרות משה (יו"ד חלק ג סימן נב אות ג) כתב שיש מעלה לברך על הכוס בשלשה, והרוצה לנהוג כן יתנה שלא יהא עליו כנדר. אבל אין חיוב לברך על הכוס אפילו בעשרה, שכבר מאות שנים נהגו שלא לברך על הכוס, ונחשב הדבר שנפסק אצלנו כשיטת הסוברים שאין חיוב כוס, למרות שהסיבה היתה בזמנם מחמת שלא היה יין מצוי.

ומוסיף שיש נוהגים לברך תמיד על הכוס, אבל בתלמידי חכמים לא שמע שנוהגים לברך דווקא על הכוס, ואפשר שהטעם בזה, שבשביל לנהוג כדין, אם ישתה מלא לוגמיו, הוא נכנס למחלוקת האם מברכים אחריו מעין שלש. ואם ישתה רביעית גדולה, שבוודאי מתחייב בברכה אחרונה, יהא אסור להורות אחר שתייתו, ומטעם זה גם לעיון בלימוד אינו טוב.

4. מנהג גדולי ישראל

<u>מצוה מן המובחר</u>: במנהג גדולי הדור מצינו דרכים שונות. יש שזימנו על הכוס אף בימות החול. **הגרי"י פישר זצ"ל** נהג לברך על הכוס בכל עת שהיה חיוב זימון, גם בימות החול. והיה מעורר שתמוה שלא ראינו שמהדרים לזמן על הכוס אף המדקדקים להדר בשאר מצוות, ומאי גרע מצוה זו, שאף שהיא פלוגתא, הלא כתב **הרמ"א** (סימן קפב סעיף א) "ומכל מקום מצוה מן המובחר לברך על הכוס", ואין נפקא מינה בזה בין שבת לימי החול (הליכות אבן ישראל, שבת, פרק טז סעיף יא והערה 13).

בבית **הגראי"ל שטיינמן זצ"ל** (כאיל תערוג, הלכה עמוד רסז) זימנו על הכוס בשלשה אף בחול. **ובאור לציון** (חלק ב פרק מו סעיף כ) כתב שיש להשתדל שכל זימון של שלשה יהיה על הכוס.

ויש שזימנו על הכוס רק בשבתות ובמועדים. **הגר"נ קרליץ זצ"ל** (עדות בני ביתו לרבני הילכתא) זימן על הכוס בשבת ויום טוב אף בשלשה. ובבית **הגרש"ז אויערבאך זצ"ל** (עדות נכדו הג"ר אהרן גולדברג שליט"א לרבני הילכתא) לא זימנו על הכוס בימות החול, ובשבת, בפורים ובחול המועד זימן על הכוס אף בשלשה. וכשלא היה מזמן על הכוס, היה דרכו לשאול לפני ברכת המזון את בני ביתו אם רוצים לשתות, וכאשר השיבו שלא, היה מבקש להסיר את היין מן השולחן ומברך בלא כוס.

ויש שנהגו שלא לזמן על הכוס, או רק בעשרה. בבית **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** לא זימנו על יין אלא בפורים ובליל הסדר (עדות נכדו הג"ר אריה אלישיב שליט"א לרבני הילכתא). **ובארחות רבנו** (חלק א עמוד קסב) מובא שאצל **החזו"א** ובעל **הקהלות יעקב** לא זימנו על הכוס אף בשבת. **והגר"ח קניבסקי זצ"ל** (אלא ד' אמות פרק כא סעיף א עמוד פ) זימן על הכוס רק בעשרה ולא בשלשה. וטעם המנהג אמר בשם אביו בעל **הקהלות יעקב** מפני שבזמנם היין היה ביוקר, ולכן הוא נוהג לברך על הכוס רק בעשרה, וממשיך בזה מנהג אביו. ובספר **מאיר עוז** (חלק ח עמוד 262) הביא ששאל את הגר"ח אם ראוי להדר לזמן על הכוס, והשיב שהמנהג שלא לזמן על הכוס.

ודרך מיוחדת נהג **הגר"ש דבליצקי זצ"ל** (דרך ישרה, פרק כב אותיות א-ג, עמוד רסז-רסח), שהיה מברך על הכוס אף ביחיד, ולא היה אוחזו בידו בשעת הברכה, אלא העמידו לפניו על השולחן. ובדרך כלל היה הכוס של ברכת המזון מחמר מדינה, והיקל להחשיב גם קפה או קולה כחמר מדינה. ועל פי רוב אף כשזימן בשלשה בירך על חמר מדינה,

נט. הכוס בברכת המזון צריכה להיות עם יין, ולא עם משקים אחרים[קכד]. ואם לא מצוי במקומו יין, או שהוא יקר מאד, או שאינו יכול לשתות יין - רשאי לברך על כוס שיש בה חמר מדינה[קכה]. וחמר מדינה צריך שיהיו בו שני תנאים: א. משקה חשוב, כגון בירה או משקאות חריפים, למעט מים, וכן משקאות קלים שחשובים כמים[קכו]. ב. משקה שרגילים לשתות במקומו[קכז]. ואם יש לפנינו שני משקים שהם בכלל חמר מדינה, יקדים

מהשולחן, שזה יותר כבוד, ובפרט בזמנינו שהיין מצוי. **קמא. וכבן** מנהג זה ע"פ הקבלה, רמ"א (קפ"ג סי"ב) ומ"ב (סקט"ז), **שועה"ר** (סי"א), כה"ח (סק"א). ועי"ע בא"א (בושטאבט) **ובערה"ש** (סי"א). ועיין בשעה"צ (סק"ב). **ובס' ברכת הסופר** (עמ' רי"ז) **הביא** שמנהג החת"ס היה לברך על הכוס אפילו ביחיד. **קכב. וכמו** כוס של קידוש והבדלה שהם רק על היין, ש"ע (קפ"ג סי"ב) ומ"ב (סק"ח). ולפי"ז בארץ ישראל שהיין מצוי, כתב **בקצה"ש** (ציץ סק"ח) שאין שום משקה נחשב חמר מדינה חוץ **מהיין. ואם** השכר חביב עליו יותר מיין, כתב בבה"ל (רצ"ו ס"ב ד"ה אם) שיכול לקדש ולברך עליו אף במקום שהיין מצוי. **ועיין** תהל"ד (סק"ב) **ובשש"כ** (פ"ס הע' ו'). וע"ע בכה"ח (סק"ד) **שכתב שע"פ** הקבלה אין לברך אלא על כוס של יין בלבד. **קכג. והיינו** שאינו מצוי בעירו אף שהוא מצוי בערים **אחרות**, **ואף** שהם קרובות אליו, מ"ב (סק"ח) ושעה"צ (סק"ח). **ואפשר לברך** על חמר מדינה אפילו שיש יין אך שאינו מצוי מחמת **היוקר** ולכן רגילים לשתות בעיר משקאות אחרים, מ"ב (סק"ד) **ושעה"צ** (סק"ד), וכ"ה בבה"ל (רצ"ו ס"ב ד"ה אם) לענין הבדלה. **וע"ע** בשועה"ר (רצ"ו ס"ח) **שכתב**, שמי שאין לו יין בביתו, אף שישנו אצל החנותני א"צ להוציא ממון ולקנותו בחנות. וכתב **הגרשז"א** (שש"כ פ"ס הע' ח') **שמותר** מדברי שו"ע הרב שזה הידור בלבד, ולכן א"צ להוציא ע"ז יותר משלוש. וכ"כ בהתל"ד (רצ"ו סק"א) **שזה** רק הידור מצוה. **ואף שאינו** מחויב לקנות יין ביוקר, מ"מ אם מצוי יין בביתו יברך על היין, מ"ב (שם ובסק"ד). **ואם** יש לו רק מעט יין לקידוש והבדלה, אינו צריך לברך בהמ"ז על יין, כיון שקידוש והבדלה עדיפים לברכה על הכוס, מ"ב (סק"ד). **ובשו"ת אבני ישפה** (ח"א ס"ז) **הביא** בשם כמ"פ שאף בזמנינו שריך דין חמר מדינה אף שיין מצוי, כיון שיש הרבה אנשים **שאינם** אוהבים לשתות יין או מפני שאין בזמנינו יינות אמיתיים. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ב כ"ג) **שבזמנינו** אף במקום ששפיר יין, מ"מ אינו סתם שתייתם של המון העם, ולכן אי"ז גורם שלא יחשבו שאר המשקים כחמר מדינה. אך **כתב** בשבט הלוי (ח"ה ל"ב), שמ"מ אם יש יין בביתו לא יקדש **ויברך** על שאר משקים, מלבד אם אינו יכול לשתות יין מחמת **מגוז** וטבעו. וכעי"ז כתב הגרנ"ש (הל' שבת בשבת ח"א עמ' שע"ז) **שבזמנינו** אף שיש יין מ"מ אינו חמר מדינה, ולכן שאר משקין **יכולים** להיות נחשבים כחמר מדינה. **קכד. מ"ב** (סק"י, ובסק"ו, וציץ סק"ו). **וחמר** מדינה הוא דבר שיש לו חשיבות באותה מדינה **בעין חשיבות יין**, שועה"ר (ס"ו). **ולגבי** תה וקפה, כתב בשו"ת **צי"א** (ח"ה ס"ז) שגם תה או קפה נקראים חמר מדינה ויכולים **לזמן עליהם**. וכ"כ בבה"ט (רצ"ו ס"ק ג) **שבשעה"ד אפשר להבדיל** על תה, וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח סי"ח) **שאפשר לקדל** בזה במקום צורך גדול, וכ"ה בתשובות והנהגות (ח"א ס"ז) **בשם** הגר בוברויסק, וכן דעת הגרשז"א (הל' שבת בשבת ח"א **שבמקומינו** נחשב קפה כחמר מדינה. וכ"כ **הגרח"פ** שערי הברכה >מהדורה חדשה<, שטיינצברג, שמואל יוסף [עמוד 160] (6470422)

עמ' שצ"ג) **בשם** הגרי"ז (הל' שבת בשבת ח"א **שבמקומינו** נחשב קפה כחמר מדינה. וכ"כ **הגרח"פ** שינברג (תדהיטור בתרא סי' קפ"ב). **וכתב** הגרשז"א (שש"כ פ"ס הע' י"ח) **דהיינו** דווקא בקפה חם, אך קפה קר אינו חשוב חמר מדינה. **ובקצה"ש** (ציץ סק"ח) כתב שתה וקפה אינם נחשבים חמר מדינה, משום שאין קובעים עליהם סעודה, וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי (ח"ב נ"א) וכ"כ בחוט שני (שבת ח"ד מ"ט סק"ד) **שקפה** אינו חמר מדינה. **ויש** לציין, שבאופן שמכבד על תה וקפה, צריך **שישתה** לפחות כמלוא לוגמיו בתוך כדי אכילת פרס, **שש"כ** (פ"ס הע' י"ז). **ומי** לימוני"ד **וסלצי"ן** אין לברך עליהם משום **שהם** מים בעלמא, **ערה"ש** (סי"ח), **ופשוט שלדעתו** ה"ה שאר **משקאות** קלים **שבזמנינו** שעיקרם מים אין לברך עליהם, ורק על משקאות חשובים כמו בירה ובדרגי אפשר לברך. וכ"כ **בשו"ת שלמת חיים** (דושד"ר, ר"ס) **לענין** מי סודה, וכ"כ בשו"ת אגרות משה (ח"ב ע"ח), **וכ"כ** הגרשז"א (תלמיות שלמה בהסמ"ג סמ"ז הע' ט"ז) **שמשקאות** קלים אינם חמר מדינה, **וכן** הורה הגרי"ש א"ה (הלכות שבת בשבת ח"א עמ' שע"ז), **וכ"כ** בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ב סק"ט). וכעי"ז כתב במחב"ר (רצ"ו סק"ג) **לענין** הבדלה. **ובשו"ת** אג"מ (ח"ב או"ח ע"ח) **כתב שהגדר לחמר מדינה הוא**, משקה **שמכבדים בו אורח אף כשאינו צמא. ובחוט שני** (שבת ח"ד מ"ו סק"ד) **הסתפק** האם גדר חמר מדינה הוא דווקא משקה ששותים **אותו כל יום**, או שדי במה שנהוגים לכבד בו אחרים. **ולפי** הנ"ל יש להסתפק בסוגי משקאות קלים שיש בהם מעט **חשיבות**, כגון קולה, שיש הנוהגים שלא לשתותם אלא בשבת **ותו**, ויתכן שזה מורה על חשיבות מסויימת, ויש מקומות **שלפעמים** גם רגילים לכבד בזה אורח. **ובפרט** שיתכן שהם **קצת** בגדר דיינו מחמת הסוכר שיש בהם. אלא שכיון **שבזמנינו** משקאות אלו נפוצים מאד ומחירים זול, **המציאות** מוכיחה **שאין** להם חשיבות כמו תה וקפה, וצ"ע למעשה]. **ויל"ע** במשקאות שאין עיקרם מים אלא שעשויים או שמעורב בהם **מרץ טבעי** מפירות וכיו"ב, **שלכאורה** אינם נחשבים כמים **גרידא**, וכ"כ בשו"ת **אבני ישפה** (שם). ועיין עוד באור לציון (פ"ב סי"ט) **שכתב** עוד תנאי לחמר מדינה, **והוא** שהמסחקה משכר **כיין** יין שזהו לשון חמר, ולפי"ז **מיצים** וכדומה אין להם **שייכות** ליין ואין לברך ולקדש עליהם. ועי"ש בשו"ת **אבני ישפה** (שם) **שאם** יש לו משקה שהוא ספק חמר מדינה אפשר **לברך** עליו, שהרי אין כאן ברכה לבטלה כיון שהוא ברכת **הנהנין**, וכ"ש במקום שהן הכוס מעכב. **ודעת** הגרי"ש א (הלכות שבת בשבת ח"א עמ' ש"ב) **שמיין תפוזים טבעי נחשב כחמר מדינה**, וכן דעת הגרשז"א (הלכות שלמה שם). קכה. **מ"ב** (סק"ט, ובסי' רצ"ו ס"ק ט"ו). **ואם** לא רגילים לשתותו מחמת היוקר אך **נחשב כמשקה במקומו**, הריהו נחשב כחמר מדינה, שעה"צ (סק"י). ועיין מש"כ בזה בס' מסורת משה (עמ' ס"ג) **בשם** הגר"מ **פיינשטיין**. **ומשקאות** שרגילים לשתותם רק בפסח ולא בשאר **השנה**, כתב במ"ב (רצ"ו סק"ט) **שאינם נחשבים כחמר מדינה**, וע"ע במ"ב (תסי"ג סק"א). **ולפי** הנ"ל, י"ל **במשקה ה'ביריה'**

5. חמר מדינה

משקה חשוב: מבואר **בשו"ע** (סימן קפד סעיף ב) שכוס ברכת המזון אינה אלא של יין, ולא משאר משקים אפילו קבע סעודתו עליהם. ואם אין יין מצוי באותו מקום, והשכר או שאר משקים הם חמר מדינה, מברכים עליהם חוץ מן המים. וכתב **הרמ"א** שאין למחות במה שנוהגים לברך על השכר, שהרי יש אומרים שאינה טעונה כוס כלל, ועוד שעיקר חמר מדינה הוא שכר וקובעים הסעודה עליו. ואף שיש יין בעיר, אינו נקרא מצוי לדבר זה, שהוא ביוקר ואי אפשר לקנותו לכל סעודה. ומכל מקום מצוה מן המובחר לברך על יין.

ומה נחשב חמר מדינה בזמננו, נחלקו בזה הפוסקים. דעת **החזו"א**, כפי שכתב **הגר"ח קניבסקי זצ"ל** במכתבו לחמיו **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** בעניין הבדלה (נדפס בקובץ תשובות חלק א סימן נז), שבארץ ישראל אין היום חמר מדינה, שכן אין ההמון שותים בירה במקום יין. ואמר החזו"א שאולי מיץ תפוזים הוא חמר מדינה, אך למעשה גם זה לא הסכים.

ודעת **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** (שבות יצחק, פסח עמוד קל) שמיץ תפוזים טבעי או מיץ אשכוליות הוא חמר מדינה, אבל מיצים שעיקרם מים עם תמצית טעם דינם כמים.

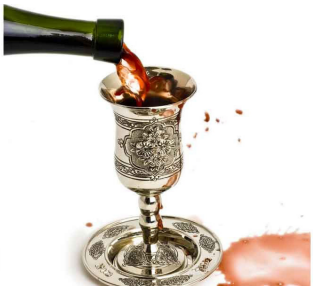
ובאגרות משה (או"ח חלק ב סימן עה) כתב שסודה ושאר משקאות כאלה דינם כמים בעלמא. ואף שמגישים אותם גם בסעודות חשובות ומכבדים בהם, שתייתם היא לצמאון ולהתקרר. וחשיבות משקה היא כששותים אותו אף בלא צורך הגוף, לכבוד הסעודה ולכבוד האורחים. ועיין **בשערי הברכה** (עמוד קלח) שהאריך בשיטות לגבי חמר מדינה.

6. כוס של ברכה

טעם הדבר: כתב **בנתיבות עולם למהר"ל מפראג** (נתיב העבודה פרק יח), כשם שהשי"ת משלים את האדם במזונותיו, כך צריכה ברכת המזון להיות בשלמות הגמורה, והיין ראוי ביותר לברכה, שהוא מורה על הברכה הבאה מאת השי"ת, ולכן נקרא כוס של ברכה. וכאשר שפע הברכה של היין מונח לפנינו, הוא מודה ומברך על כל הטוב שקיבל מאת השי"ת.

וכתב **הלבוש** (סימן קפד סעיף א) "כבר ידעת שברוב

הברכות שתיקנו חכמינו ז"ל תיקנום לסדרם על הכוס, מפני שהוא דרך כבוד ושבח נאה לסדר כן שבחו וברכתו יתברך עם הכוס שבידו, וכמו שאמר **הכתוב** (תהלים פרק קטז פסוק יג) כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא. והוסיף שעל פי הקבלה יש בזה סוד גדול, שהכוס רומז לספירה העשירית, מידת המלכות, הנקראת כוס ישועות, המקבלת את השפע מכל הספירות שלמעלה ממנה, וממנה הוא יורד ומשפיע ברכה ופרנסה לכל העולם.

ובספר **מאיר עוז** (חלק ח עמוד 263-262) תמה על דברי הלבוש, היכן מצינו שרוב הברכות נאמרות על הכוס. ופירט את הברכות שתיקנו על הכוס ואת הברכות הנאמרות בלא כוס, ומדבריו עולה שרובן נאמרות בלא כוס.

ואפשר לבאר שלא דיבר הלבוש אלא בברכות הקשורות לסעודה. בשעת סעודה דרכו של אדם להרים כוס יין ולהודות, ולכן נאה לסדר גם את שבחו של מקום על הכוס. ואין הכוונה דווקא לקידוש ולברכת המזון שהם על סדר הסעודה ממש, אלא לכל ברכה שיש עמה סעודה, כברית מילה, נישואין ופדיון הבן, וכן ברכת אבלים בסעודת אבלים, קידוש החודש בסעודת עיבור החודש, והבדלה שעמה סעודת מלוה מלכה. אבל ברכות שאין עמהן סעודה, אין טעם להביא בהן כוס.

7. שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ

<u>שפע ברכה</u>: כתב **הבן יהוידע** (שבת דף לב: על הגמ' "עד שיבלו שפתותיכם מלומר די") שבכל סעודה מברך האדם שבע ברכות. בתחילתה שתים, על נטילת ידים והמוציא, ובסופה ארבע ברכות של ברכת המזון ובורא פרי הגפן על הכוס, וסימן לדבר בלשון **הפסוק** (תהלים פרק קיט פסוק קסד) שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ.

ומי שיש לו ברכה בעושר אוכל גם פירות, ומוסיף בכל סעודה שלוש ברכות, העץ והאדמה ושהכל, ונמצא מברך עשר ברכות בסעודה. ואדם רגיל אוכל שתי סעודות ביום ומברך י"ד ברכות, והעשיר מברך כ'. וזהו "עד שיבלו שפתותיכם מלומר די", שתהיה לכם עשירות ולא תסתפקו בי"ד ברכות אלא תברכו כ'. עכ"ד.

וצריך ביאור, שהרי אחר שתיית הכוס מברך עוד ברכה מעין שלש 'על הגפן', כמבואר **בשו"ע** (סימן קצ סעיף ב), ונמצא שיש כאן שמונה ברכות בסעודה?

ונראה שכוונתו שברכה זו אינה מסדר הסעודה. כוס של ברכה שייכת לברכת המזון עצמה, וברכת בורא פרי הגפן שעליה היא חלק מסדר הזימון, אבל שתיית הכוס וברכת מעין שלש שאחריה דין נפרד הוא. וכמבואר **בשו"ע** (סימן קצ סעיף ג), שיש ספק באיזה שיעור מתחייבים בברכה אחרונה על שתיית יין, בשיעור כזית או רביעית. נמצא שברכה מעין שלש אינה באה מחמת הסעודה אלא מחמת השתייה, ותלויה בשיעורה. אלא שמדין כוס של ברכה צריך לשתות מלא לוגמיו, ומלא לוגמיו הוא רוב רביעית, ומשום כך ישתה רביעית שלמה כדי לצאת מן הספק.

8. מעשה רב

<u>ירושלים של מעלה</u>: **המחנך הדגול הג"ר ליפא זילברמן זצ"ל** שימש משגיח רוחני בתלמוד תורה קמניץ בירושלים. והיו אומרים בירושלים של מעלה, שזכות גדולה היא לתלמוד תורה, שגברא רבה כמותו בחר להיות משגיח רוחני בחיידר.

וסיפר אחד מתלמידיו, שלפני עשרות שנים כשהיה תלמיד בתלמוד תורה, שמע ממנו דרשה שנחקקה בלבו, ובה ראה מהו דקדוק בהלכה. ר' ליפא הנהיג שהתלמידים יטלו ידיהם ויאכלו פת בארוחת הבוקר, באומרו שבלא זה אין דעתם מיושבת עליהם ללימוד. וכיון שכולם נטלו ידיהם ואכלו יחד באותה שעה בכיתה, סבר שחייבים בזימון. ועורר שממילא צריך גם כוס, שהרי ברכת המזון טעונה כוס.

על כן הלך ושאל את **הג"ר זונדל קרויזר זצ"ל**, והשיבו: הרי יין ביוקר, וממילא פטורים. [כנראה כוונתו למה שכתב בערוך השולחן הנ"ל, שבמקום שהיין ביוקר לא נהגו לברך על הכוס, ותפסו לעיקר כדעה שאין ברכת המזון טעונה כוס]. תמה ר' ליפא: וכי ביוקר ייקרא, והלא בקבוק מיץ ענבים עולה שקלים ספורים? ואף על פי כן לא זז ר' זונדל מדעתו. [אפשר שטעמו כמו שכתב באגרות משה הנ"ל, שכיון שכבר מאות שנים נהגו שלא לברך על הכוס, נחשב הדבר כנפסק אצלנו, אף שהסיבה לכך היתה שלא היה יין מצוי]. את כל המעשה סיפר ר' ליפא בפני התלמידים, ולמעשה לא זימנו על הכוס.

דינים העולים

א. **כוס של ברכה: נחלקו בגמ' האם ברכת המזון טעונה כוס. ולהלכה יש אומרים שטעונה כוס אפילו ביחיד, יש אומרים שרק בשלשה, ויש אומרים שאינה טעונה כלל. ולכל הדעות מצוה מן המובחר לברך על הכוס.**

ב. **למעשה: מנהג העולם להקל שלא לחזר אחר כוס. אולם כשמזמנים בשלשה ויש בבית יין, מצוה מן המובחר לברך על הכוס. ובתשעת הימים יברך בלא כוס. וביחיד נהגו שלא לברך על הכוס כלל, ויש מדקדקים שמניחים את הכוס על השולחן ואינם אוחזים אותו, ובזה יוצאים ידי כל הדעות.**

ג. **מנהג גדולי ישראל: במנהג גדולי הדור מצינו דרכים שונות. יש שזימנו על הכוס גם בחול, יש שזימנו רק בשבתות ובמועדים, ויש שלא זימנו על הכוס כלל או רק בעשרה.**

ד. **בלי נדר: באגרות משה כתב שאין חיוב כוס אפילו בעשרה, אך מעלה יש בזה לברך על הכוס בשלשה, והרוצה לנהוג כן יתנה שלא יהא עליו כנדר.**

ה. **שיעור השתייה: המברך על הכוס צריך לשתות מלא לוגמיו. וכיון שיש ספק אם מתחייבים בברכה אחרונה בשתיית כזית או רביעית, יש רביעית שלמה ויברך אחריה מעין שלש.**

ו. **חמר מדינה: כוס של ברכה צריכה להיות של יין, ובמקום שאין יין מצוי מברכים על חמר מדינה חוץ מן המים. נחלקו הפוסקים מה נחשב חמר מדינה בזמננו. יש סוברים שאין היום חמר מדינה כלל, ויש שהחשיבו מיץ תפוזים טבעי כחמר מדינה. ומשקאות קלים שעיקרם מים דינם כמים.**

משיב כהלכה

שאלה: כיצד ראוי לאחוז את הכוס של ברכה?

מה הם גדרי אחיזת כוס של ברכה בזימון ובברכת המזון? האם דין נטילה בשתי ידים נאמר דווקא כשמגישים את הכוס למזמן, או אף כשהוא מגביה אותה בעצמו מן השולחן?

מהיכן מודדים את הגבהת הטפח, מתחתית הגביע או מתחתית הרגל? ועד מתי צריך המזמן להחזיק את הכוס בידו, עד "אל יחסרנו", עד אחר "הרחמן", או עד אחר ברכת בורא פרי הגפן?

מקורות: **גמרא** (ברכות דף נא.); **שולחן ערוך** (סימן קפג סעיף ד) **ומשנה ברורה** (שם ס"ק טו-טז); **שערי תשובה** (סימן קצ ס"ק ה); **כף החיים** (סימן קפג ס"ק יט); **ערוך השולחן** (סימן קצ סעיף ז); **שבט הלוי** (חלק ט סימן ער אות ב).

במדור זה מופיעה שאלה בנושא הגיליון הבא, הקוראים הנכבדים מוזמנים לשלוח תשובות להגדיל תורה ולהאדירה, מומלץ לצרף את פרטי המשיב (שם, טלפון, מקום לימוד). התשובות המובחרות ישולבו במידת האפשר בגיליון הקרוב.

- **ניתן להגיש תשובות באחת מהאפשרויות הבאות.**
- קו 'הילכתא' טלפון 02-5377085 שלוחה 4
- עמדות 'נדרים פלוס' קופת 'הילכתא'
- חדר 'קול הלשון', ישיבת מיר ירושלים, תיבת 'הילכתא'
- במייל 5047867@gmail.com

הגיליון הוקדש לעילוי נשמת
מרת חיה זיסל ב"ר אליעזר ליפא הירשמן ע"ה
נלב"ע כ"ה חשון
תנצב"ה

נושא הגליון הבא:

"סדר הגבהת הכוס"

טלו חלק בזיכוי הרבים העצום, והשתתפו בהוצאות הגיליון הבא

הגיליון נועד לעורר את לב הלומדים, נא לא לסמוך על הדברים הלכה למעשה בלי לעיין במקורות

גם גיליון זה הוגה בסיוע
מקרא פלוס · תוכנת ההגהה
של הוצאת "מקרא" · דוגמה חינם לכל ספר ועלון
לפרטים ולהצעת מחיר
plus.mikrabooks.co.il
ביינוש קרליבך 058-7179103

הילכתא
לדעת לחיות כהלכה

גיליון שבועי עומק הפשט
שיעורים וימי עיון
בית הוראה טלפוני
בירורי הלכה אקטואליים
קו מידע הלכתי
חוברות הדרכה

מכון הילכתא
מענה אנושי: 02-5350-535 מייל: 5047867@gmail.com

קו מידע הלכתי
02-5377-085
ניתן להאזין לשיעורים, הודעות, עדכונים, רישום להגרלות, ועוד...

לקבלת הגיליון במייל: 5047867@gmail.com